

Slik jeg ser det

Karine Nyborg
professor
Universitetet i Oslo

Hver torsdag i Aftenposten

Stephan S. Roach
økonom
Kina-ekspert

Elisabeth Holvik
sjeføkonom
Sparebank 1

Erling Røed Larsen
professor
Handelshøyskolen BI

Einar Lie
professor
Universitetet i Oslo

Bård Harstad
professor
Universitetet i Oslo

Fedrekvote. Har fedrekvoten nå overflødiggjort seg selv? Jeg er ikke overbevist.

Pappa-koordinatoren

Fedrekvoten i foreldrepermisjonen er omdiskutert. Gir den mer eller mindre frihet for familiene? Ser vi bare på formelle valgmuligheter for deling av permisjonen, avhenger svaret av hvilken situasjon dagens ordning sammenlignes med. Men et annet spørsmål er om fedrekvoten kan tenkes å endre de reelle valgmulighetene ved å påvirke sosiale normer.

Normer er nettverk av felles forventninger – om hva vi kan vente av andre, hva andre venter av oss – og slik bidrar de til å koordinere oss. Samfunnet ville blitt svært ineffektivt hvis vi skulle slåss eller krangle hver gang en oppgave eller gevinst skulle fordeles. Politikk påvirker manges forventninger samtidig, og kan derfor av og til sette i gang et normskifte.

Røykeloven førte til normendring

Mari Rege og jeg viste for noen år siden hvordan røykeloven av 1988, som sørget for at de fleste fikk det røykfritt på jobben, kan ha satt i gang en nokså dramatisk endring av normene for innendørs røyking. Da loven kom, var det vanlig å røyke innendørs i private hjem, også andres. I løpet av få år snudde dette – til tross for at loven slett ikke regulerte adferd i private hjem. I en spørreundersøkelse vi gjennomførte i 1999, svarte mindre enn to prosent av røykerne at de ville røyke innendørs uten å spørre hvis de var på besøk hos ikke-røykere. Bortimot 40 prosent sa de ville ha gjort det ti-femten år før.

Ved hjelp av en enkel økonomisk modell viste vi hvordan røykeloven kunne ha satt i gang et slikt normskifte. Anta at ikke-røykeres reaksjoner på røykluft er sterkere jo mindre vant de er til det. Loven ville da gi noe mer negative reaksjoner på innendørs røyking privat, fordi folk ikke lenger utsettes for røykluft på jobb. Litt flere røykere ville dermed gå utendørs; dermed blir ikke-røykerne enda mindre vant til røyk, reaksjonene blir enda sterkere, og slik fortsetter det.

Til slutt vil en ny norm – at røyking skjer utendørs – kunne bestå selv hvis loven ble fjernet: Er ikke-røykerne blitt uvant nok med røykluft og dermed sinte nok, ville de sosiale sanksjonene holde røykerne ute. Det betinger at loven var kraftig nok da den kom og ikke ble fjernet for raskt, for da ville alt gli tilbake til det gamle.

Verdt en tanke

Kan fedrekvoten tenkes å skape en lignende normendring? La oss prøve et mu-

«**Politikk påvirker manges forventninger samtidig**»

I Norge har vi en fedrekvote, og svært mange menn benytter seg av den. Har vi alt fått på plass en ny, selvforsterkende norm? spør Karine Nyborg. ILLUSTRASJONSFOTO: SARA JOHANNESSEN/NTB SCANPIX

lig resonnement. For ikke å komplisere, la oss se bort fra gradvis innføring eller utfasing og bare sammenligne to tilfeller: En utgangssituasjon uten fedrekvote og en reformsituasjon med; og la oss anta en norm i utgangssituasjonen som tilsier at kvinner, ikke menn, tar fødselspermisjon.

En far som tar fødselspermisjon i utgangssituasjonen, vil bli oppfattet av omverdenen som ganske spesiell. For det første vil de tenke at han legger mer vekt på familiehensyn i forhold til jobb enn menn flest. Ikke bare litt mer: For det andre vil de tro dette ønsket er sterkt nok til at han tar sosiale sanksjoner mot normbrytere med på kjøpet.

For det tredje vet denne pappaen at også arbeidsgiveren hans vil tenke slik, og dermed bli i tvil neste gang forfremmelser eller oppsigelser står på dagsordenen: Skal firmaet prioritere folk som er usedvanlig opptatt av familie fremfor jobb? Sjefen vet at pappaen vet at sjefen tenker slik. Dermed kan sjefen tolke pappaens ønske om hjemmeliv som så sterkt at han til og med er villig til å risikere jobben.

Det siste bedrer i hvert fall ikke pappaens jobbsjanser. Slik kan valgmulighetene fortone seg bleke – selv om de formelt sett skulle være utmerkede: Fordi nesten ingen fedre tar permisjon, vil nesten ingen fedre ta permisjon.

Anta så at myndighetene innfører en fedrekvote. Det vil neppe endre hvilken

vekt pappaen innerst legger på jobb- og hjemmehensyn. Men det kan endre omverdenens tolkning av permisjonen hans.

Fordi han nå er utsatt for ytre press, vil det være vel så rimelig å tro at det er presset som motiverer ham – tar han ikke permisjon, vil familien miste en verdifull rettighet. Den samme endringen vil gjelde mange pappaer samtidig. Slik vil vår ene hjemmepappa brått kunne bli langt mindre uvanlig, og dermed kanskje også mindre stigmatisert. I så fall forsvinner også mye av logikken om at ønsket hans om å være hjemme må være så usedvanlig sterkt. Mors arbeidsgiver vil også forvente at far tar mer av permisjonen, noe som øker hennes press for å komme tilbake i jobb. Og etter hvert som stadig flere pappaer oppdager alt de selv og barna mister ved å være fraværende mens barna er små, kan stigmaet til og med snu.

Press er nøkkelen

Ytre press skaper problemer for den som ikke kan eller vil bøye seg for det. Likevel er det nettopp presset som er nøkkelen i dette resonnementet: Det er presset som endrer andres tolkning av pappaens motivasjon, og som dermed potensielt kan bryte sirkelen.

Normer kan være svært stabile, selv om vi heller skulle ønske å koordineres på en annen måte. En norm utgjør typisk det økonomer kaller en Nash-likevekt: Gitt at

alle andre vil gjøre det normen foreskriver, er det best for hver enkelt å gjøre det også. Å bryte en norm kan kreve at mange forventninger endres samtidig. Politikk, for eksempel en fedrekvote, kan av og til gjøre nettopp det.

I Norge har vi en fedrekvote, og svært mange benytter seg av den. Har vi alt fått på plass en ny, selvforsterkende norm? Har kvoten overflødiggjort seg selv?

Jeg vet ikke, men jeg er ikke overbevist. Etter innføringen av røykeloven i 1988, sluttet folk å røyke innendørs også der loven ikke gjaldt: De endret adferd på en måte som vanskelig kunne tilskrives annet enn endrede normer. Fedres uttak av fødselspermisjon later derimot fortsatt til å følge endringene i permisjonsreglene ganske tett. Normene er åpenbart i endring; at det kritiske punktet er passert, er langt mindre åpenbart.

Kjønnsrollene i Norge har lenge vært på glid. Kvinnene er kommet i arbeid, men på hjemmefronten har endringene gått saktere. Mye tyder vel på at vi fremdeles befinner oss på vei fra ett normsett til et annet – i en overgangsfase der vi faktisk er nokså dårlig koordinert. Vi slåss om oppvasken, krangler om henting i barnehagen, og tar oss knapt nok tid til de viktigste tingene i livet, barna.

Kanskje var det fint om politikken kunne påskynde prosessen litt. Kanskje har vi vært ukoordinerte lenge nok.